

Л. Е. Манчурина

Саха тылыгар үрдүк истиили бэлиэтиир тыл-өс = Лингвистические средства выражения высокого стиля в якутском языке

Северо-Восточный федеральный университет им. М.К. Аммосова, г. Якутск, Россия

Аннотация. В статье рассматриваются языковые единицы, передающие высокий стиль в современном якутском языке. В якутском языке о лексических, морфологических, синтаксических средствах высокого стиля писали языковеды Е. И. Убрятова, Н. К. Антонов, П. С. Афанасьев, Н. Д. Дьячковский, П. А. Слепцов, Г. Г. Филиппов, Н. Е. Петров, Н. Н. Ефремов, Т. И. Петрова, Н. Н. Васильева, Г. Г. Торотоев, Л. Е. Манчурина, фольклористы и литературоведы Г. У. Эргис, Г. М. Васильев, П. Н. Дмитриев и другие. Однако специального исследования стилистически отмеченных средств якутского языка, в том числе слов и синтаксических конструкций высокого стиля, еще не проводилось, что и определяет актуальность и новизну данного исследования. Тем самым работа вносит некоторую ясность в определении круга слов высокого стиля в якутском языке. Цель исследования – выявление и классификация средств высокого стиля в якутском языке. Для достижения данной цели с помощью методов сплошной выборки был собран языковой материал с различных словарей якутского языка, для сопоставления был отобран языковой материал с фольклорных, художественных, публицистических произведений; описательный и структурный методы были использованы при классификации и описании результатов исследования. В ходе исследования выявлено, что в современном якутском языке для создания высокого стиля речи используются ресурсы лексики, фразеологии, словообразования, морфологии, синтаксиса, единицы риторического характера. На уровне семантики высокий стиль создается прежде всего соответствующими группами лексики. Торжественный пафос может создаваться также нейтральными лексическими средствами, как, например, историзмы и архаизмы, которые в силу утраты своей семантики могут восприниматься современными носителями языка как нечто необычное и колоритное, характерное только для высокого слога. Высокий стиль во многом создается также средствами якутского фольклорного языка, таких как синтаксический параллелизм, основанный на повторах слов и созвучий, множественные определения, эпитеты, система сравнений, сложно построенные синтаксические конструкции – периоды, предложения-обращения, формульные слова и тирады. В перспективе планируется сравнительно-сопоставительное исследование средств высокого стиля в тюркских языках.

Ключевые слова: якутский язык, высокий стиль, лексика, морфология, синтаксис, риторические единицы, фольклор, олонхо, синтаксический параллелизм.

L. E. Manchurina

Linguistic means of expressing high style in the Yakut language

M.K. Ammosov North-Eastern Federal University, Yakutsk, Russia

Abstract. The article examines the linguistic units that convey a high style in the modern Yakut language. In the Yakut language, the lexical, morphological, syntactic means of the high style have been

МАНЧУРИНА Лидия Егоровна – к. филол. н., доцент, кафедра «Стилистика якутского языка и русско-якутского перевода» Института языков и культуры народов Северо-Востока РФ, Северо-Восточный федеральный университет имени М.К. Аммосова.

E-mail: manchurinale@mail.ru

MANCHURINA Lidiya Egorovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Yakut Stylistics and Russian-Yakut Translation Department, Institute of Languages and Culture of the Peoples of the Northeast, M.K. Ammosov North-Eastern Federal University.

studied by linguists E. I. Ubryatova, N. K. Antonov, P. S. Afanasyev, N. D. Dyachkovsky, P. A. Sleptsov, G. G. Filippov, N. E. Petrov, N. N. Efremov, T. I. Petrova, N. G. Filippov, N. N. Vasilyeva, G. G. Torotoev, L. E. Manchurina, as well as folklorists and literary critics G. U. Ergis, G. M. Vasiliev, P. N. Dmitriev and others. However, a special study of stylistically marked means of the Yakut language, including words and syntactic constructions of high style has not yet been conducted, which determines the relevance and novelty of this study. Thus, the work brings some clarity to the definition of the circle of high-style words in the Yakut language. The purpose of the study is to identify and classify the means of high style in the Yakut language. To achieve this goal, using continuous sampling methods, linguistic material was collected from various dictionaries of the Yakut language, linguistic material was selected from folklore, artistic, journalistic works; descriptive and structural methods were used in classifying and describing the results of the study. The study revealed that in the modern Yakut language, the resources of vocabulary, phraseology, word formation, morphology, syntax, and rhetorical units are used to create a high style of speech. At the level of semantics, a high style is created primarily by the corresponding groups of vocabulary. Solemn pathos can also be created by neutral lexical means, such as historicisms and archaisms, which, due to the loss of their semantics, can be perceived by modern native speakers as something unusual and colorful, characteristic only of a high syllable. The high style is also largely created by means of the Yakut folklore language, such as syntactic parallelism based on repetitions of words and consonances, multiple definitions, epithets, a system of comparisons, complex syntactic constructions: periods, sentences-addresses, formulaic words and tirades. In the future, a comparative study of the means of high style in the Turkic languages is planned.

Keywords: Yakut language, high style, vocabulary, morphology, syntax, rhetorical units, folklore, olonkho, syntactic parallelism.

Кириитэ

Үрдүк истиил диэн уус-уран айымньыга эбэтэр публицистикалыы истииллээх суруйууга үөрүүнү-көтүүнү, өрөгөйү, өрө күүрүүнү, сүдүнү, улууканнаабы, кизгэтиини көрдөрөр сана-инэ көрүнэ буолар. Үрдүк уонна намыһах истиили утарыта тутуу өссө античной кэмтэн саҕаламмыта. «Риторика Гереннио» диэн биллибэт ааптар айымньытыгар оратор саната үрдүк, орто уонна намыһах диэннэргэ араарыллыбыта биллэр. Бу туһунан салгыы Цицерон [Об ораторе.; Оратор.; О наилучшем роде ораторов], Аристотель [Риторика], Квинтилиан [Двенадцать книг риторических наставлений], Гермоген [Риторика] үлэлэригэр эмиэ көрбүттэрэ.

Арасыйаҕа суругунан, тылынан, прозалан, поэзиянан санаҕа истиилинэн араарыны маннай Лаврентий Зизаний, Мелетий Герасимович Смотрицкай, онтон ордук сиһилии Вологда архиепискоба Макарий («Риторика» – 1617–1619) көрбүттэрэ. Бу кэnnэ үс истиил түөрүйэтэ наука быһыытынан М.В. Ломоносов үлэлэригэр бүтэһиктээхтик оннун булбут. «Предисловие о пользе книг церковных...» диэн үлэтигэр нуучча тылын үрдүк истииллээх лиэкстиктигэр ханнык тыл киирэрин чопчулаан суруйбут [1]. Билинни нуучча тылыгар үрдүк истиили лиэксикэ, сомоҕо домох баайа, тылы үөскэтэр ньымалар, морпологиойа, синтаксис баайа, дорҕоону анаан дьүөрэлээн туттуу (фоника баайа), графика көстүүтэ, истиллини фигура арааһа онорор кыахтаабын ыйаллар [2].

Билинни саха тылыгар үрдүк истиили үөскэтэр тыл баайын, лиэксикэ үс экспрессивнэй истиилгэ (үрдүк-сүрүн-намыһах) наарданарын туһунан Н.К. Антонов, П.С. Афанасьев, Н.Н. Васильева [3; 4; 5; 6], саха тылын сорох эмоциональнай-экспрессивнэй сыһыарыта тыл суолтатын күүһүрдэн, күүркэтэн иһирэхситэр, уруйдуур да суолтаны биэрэллэрин туһунан Дьячковская Н.Д. [7] ырыпыттара. Маны таһынан, үрдүк истиили үөскэтэр тыллар тустарынан Г.Г. Филиппов эмиэ суруйан турар [8]. Манна кини, чуолаан, П.А. Ойуунускай хоһоонноругар болҕомтотун уураар уонна айымньыга дорҕоон дьүөрэлэһиитэ, экспрессивнэй суолталаах тыллары, тыл баайын араас аранатын туттуу үрдүк истиили үөскэтэр ньыма быһыытынан суолталаахтар диир. Маныаха кини биир эбэтэр, майгыннаһар суолта-

лаах синоним тылы, ханыыласпыт (паараласпыт), уонна хоһуласпыт тылы, ону сэргэ биир халыыптаах тылы хат-хат туттууну, дьүһүннүүр уонна тыаһы үтүктэр тылы, сана аллайы-ыны киллэрэр [8].

Саха билинни литературнай тыла үөскээн олохсуйан сайдыытыгар норуот тылынан уус-уран айымньытын, ордук олонхо, тыла-өһө быһаччы сабыдыаллааба дакаастанан турар [9; 10]. Үрдүк истииллээх тыл-өс эмиэ олонхону кытары ситимнээх. Г.У. Эргис олонхону олохсуйбут уобарастаах, тиэмэлээх, сюжеттаах, бэйэтэ туспа истииллээх, композициялаах уонна ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалаах үрдүк уус-уран эпическэй айымньы диэн ааттаабыта [11; 193 с.]. Е.И. Убрятова, П.А. Слепцов, Н.Е. Петров олонхо синтаксисын ураты көстүүтэ – кэккэлэтэн этиитэ, араас быһаарыта, эпитета, тэннэбилин тиһигэ, биир халыыптаах этиитин тутула, туһулуута, формула этиилэрэ уо.д.а. өрөгөйү, күүркэтиини бэлиэтииллэрин суруйан тураллар [12; 10; 13]. Ол гынан баран, норуот тылынан уус-уран айымньытын синтаксисын көстүүлэрэ бэрт былыр күннээби кэпсэтиигэ холкутук туттулла сылдыбыттарын Е.И. Убрятова [12; 345 с.], ордук сиһилии П.А. Слепцов [10; 212 с.] тоһоҕолоон суруйбуттара. Ол күн аайы туттуллар былыргы тыл-өс билигин умнуллан, билинни саха тылыгар үрдүгү, эпическэй истиили көрдөрөр сүрүн ураты буола сылдьар.

Чинчийээччилэр төһө да үрдүк истииллээх тыл-өс туһунан суруйдаллар, үрдүк истиил туһунан анаан суруйуу суоҕун кэриэтэ. Онон бу ыстатыйаҕа инники үлэлэргэ уонна бэйэ кэтээн көрүүтүгэр олобуран, саха тылыгар үрдүк истиили бэлиэтиир тыл арааһын наардаан суруйар сорук турар. Ол инниттэн кэтээн, тэннээн көрүү ньымаларынан матырыйаал хомулунна, ырытар, эридьэстиир, структурнай ньымалары туттан үрдүк истиили бэлиэтиир тылы-өһү сааһылаан сиһилии суруйуу оноһулунна.

Лиэкстикэ таһымыгар үрдүк истиили араарыы “тыл туттуллар күүрэнинэн көрөн экспрессивнэй истииллэри” наардааһыны кытта ситимнээх. Ол курдук, саха тылын лексикологиятыгар 1) үрдүк истиил (высокий стиль); 2) мара истиил (низкий стиль); 3) көннөрү истиил (нейтральный стиль) диэн араараллар [4; 97 с.]. Саха тылын аҕа лексиколога П.С. Афанасьев наардырынан, үрдүк истииллээх лексика саха тылын словарнай састаабын стилистическэй кырааскалаах аранатыгар киирэр. “Холобур, *мындаа, түһүлгэ, тусаһа, уруй, тускул, айхал, үтүмэн, анаар, адабый, айахта тут, дьыллэ тэлэй* курдук тыллар үрдүк истиилгэ аналлаахтар” [4; 98-99 с.]. Үрдүк истииллээх тыллар истилистиичэскэй кырааскаларыгар эбии эмоциональнай, ол эбэтэр сангарар киһи сыһыанын көрдөрөр, кырааскалаах буолаллар [4; 99 с.].

“Саха тылын быһаарыылаах тылдытыгар” тылы истиил өттүнэн быһааран биэрбиттэрэ баар. Онон тыл туттуллар эйгэтинэн көрөн наардаммыт бэлиэлэригэр үрдүк истииллээх тылга сыһаннааба маннык: 1) үрдүк истиил тыла; 2) норуот айымньытыгар туттуллар; 3) норуот поэзиятыгар туттуллар; 4) албаан этии; 5) поэтическэй тыл; 6) норуот уус-уран айымньыта; 7) кинигэ тыла [14; 37 с., 81-90 с.]. Онтон Н.Н. Васильева «Лексические синонимы в языке саха» (1996) кинигэтигэр үрдүк истииллээх лиэкстикэбэ уус-уран айымньыга туттуллар “поэтизм”, “фольклоризм” тыллары киллэрэр уонна бу тыллар сүрүн истииллээх синонимнаахтарын ыйар: «поэтизмы и фольклоризмы, большинство которых составляют архаичные слова, приобретают колорит необычности, особой поэтичности, красочности в силу традиционного употребления их только в поэтической речи..., что закрепляет их функционирование только в высоком стиле... и отличает их от нейтральных синонимов: *эбэрдэлээ / айхаллаа, иэстэбил / сэт-сэлээн, күүстээх / дуулаба*» [5; 87 с.]. Маннык үрдүк истииллээх лиэкстикэ чуолаан олонхоҕо, поэзияҕа туттуллан, бу тиэкис стилистическэй уратыта буолар.

Аны туран, тылдыкка анал бэлиэлээх тыллартан ураты саха тылын словарнай састабын атын да аранга тыллара, семантикаларынан үрдүк истиилгэ киирбэтэллэр да, сорох түгэннэ үрдүк күүрээһинэн, өрөгөй-төлөн суолталанан үрдүк истиили бэлиэтиир буолаллар, холобура, эргэрбит тыллар (архаизм, историзм), тылы көспүт суолтаҕа туттуу, харыс тыллар, сана тыл уо.д.а.

Г.Г. Филиппов этэринэн, эргэрбит тылы туттуу урут да, билигин да икки өрүттээх: олоҕу хайдах баарынан ойуулуурга дьулуһуу, реализм, историзм ирдэбилэ уонна истиили онорууга туһата (8; 160 с.). П.С. Афанасьев эргэрбит, сүппүт, тыл “букатын умнуллан хаалар буолбатах, сорох өттүлэрэ туттулуулара эрэ кыарыыр, онон туох эмэ анал туттууга көһөллөр. Ожурдук сүппүт тыллар үрдүк истиил туттууга буолар үгэстээхтэр. Холобур: *анаар (көр), тусаһа (тиэргэн), мындаа (арҕас)*” диэн бэлиэтиир (4; ... с.). Олонхо баайталым, дьохун тылыгар-өһүгэр эргэрбит тыл, тыл ситимэ элбэх (11; 212 с.). Олонхо эргэрбит, сүппүт тылын оччотообу киһи суолтатын өйдүүр, күннэтэ туттар эбит буоллаҕына, билинни киһи умнан эпическэй истиил эрэ тылын курдук ылынан сөп. Онон олонхоҕо туттуллар үгүс эргэрбит тылы бу эрэ истиил ураты бэлиэтин курдук ылынан, үрдүк суолталыыр (10; 212 с.). Мантан сиэттэрэн эпическэй истиилинэн суруллубут билинни уус-уран айымньыга эргэрбит, сүппүт тыл, үрдүк истииллээх тыл атын аранатын кытта сэргэ, улуутутар, киэргэтэр суолталаах үрдүк истиили бэлиэтиэн сөп.

Үрдүк истииллээх лиэкстикэҕэ кэпсэтии сизрин тылын киллэриэххэ сөп. Сахалыы кэпсэтии сизрин анаан чинчийбит В.С. Федорова “В речевом этикете саха существует приветствие высокой тональности *уруй – здравствуй*, употреблявшееся как здравица в честь важного лица или большой группы людей в особо торжественной, праздничной обстановке, нередко имело в постпозиции словой *айхал* или *туску*, превращаясь в сложное слово *уруй-айхал* или *уруй-туску* в значении ‘славься’, приветствую”” диэн суруйар [15; 15 с.]. Маны таһынан сахалар быраһаайдаһар тылларын семантикаларынан көрөн икки бөлөххө наардыыр: судургу быраһаайдаһы уонна кэпсэтэр киһитин хайҕыыр, улуутутар алгыс тыллаах быраһаайдаһы. Быраһаайдаһы иккис көрүнгө норуот тылынан уус-уран айымньытыттан төрүттээх үрдүк истииллээх олук тыл буолар [15; 25-26 с.].

Г.Г. Филиппов “Уран тыл көмүһэ, алтана...” (2008) кинигэтигэр П.А. Ойуунускай хоһооннорун өрө күүрүүлээх истиилин ырытан бара, саха тылын лексическэй баайыттан үрдүк истиили өссө тыл манньык араната онорорун ыйар: экспрессивнэй суолталаах тыллар, биир эбэтэр, майгыннаһар суолталаах синоним тыл, ханыыласпыт уонна хоһуласпыт тыл, дьүһүннүүр уонна тыаһы үтүктэр тыл. Итини сэргэ, П.А. Ойуунускай айымньыларыгар дорҕоон дьүөрэлэһиитэ уонна биир халыыптаах тылы хат-хат туттуу үрдүк истиили үөскэтэр ньыма быһыытынан суолталаахтарын ырытар [8; 91 с.].

Грамматика таһыма

Морфологуяа таһымыгар үрдүк истииллээх тизкиһи тустаах **тылы үөскэтэр сыһыарыы, ньыма, морфологической халыып** биэрэр кыахтаах. Холобура:

-кан, -лаах, -лаахай (улуу+кан, улуу+кан+наах, улуу+кан+наахай тутуу) сыһыарыы сангарар киһи олус сөхпүтүн, өрүкүйбүтүн бэлиэтиир;

– билинни уус-уран литератураҕа эргэрбит -ка (*Кэриэһим – кэннибэр хааларым – кэхтибэт кэрэкэ тылларым! Харака муорака дьалкыыра, харылыы баргыйар балкыыра*) сыһыарыы даҕааһын аакка сыстан, строка сүһүбүн тэнниир, поэзия чараас толбонун киллэрэр [Н.Д. Дьячковская, 7];

-лыыр (*эргэлиир эстээхтиир үйэттэн*) сыһыарыы фольклор айымньытын ураты бэлиэтэ буолан, билинни хоһоон строфатыгар үрдүк поэтической истиили киллэрэр (Г.Г. Торошев);

– ньырамсыгтар суолталаах -тай (*тэбигэн+тэй биэлэрдээх, батыган+тай оџустаах*) сыһыарыы норуот тылынан уус-уран айымньытыгар киэнник туттуллар (Г.Г. Торотоев);

– тонус-маньжур тылыттан киирбит –каан, -чаан (Ол кыыс туттабаркаан ньуурдааџа, сиздэрэйкээн сэбэрэлэџэ дииллэр) таптыры, эйэргири көрдөрөн поэзия хохуйууга буолар;

Бу сыһыарыылары барытын Г.Г. Торотоев хохон тылынан хохуйан этэр сана уратыта диэн ааттаан, норуот тылынан уус-уран айымньытын уонна уус-уран литература стилистическэй бэлиэтэ буоларын ыйар [16; 84-85 с.]

Маны таһынан:

– аат туохтуур+аат тыл халыыбынан тыл олоџо хохулаһара (*аџалаатар аџам, тойонно-отор тойонум, күннээтэр күнүм, ыйдаатар ыйым* курдук тутул) түн былыргы көстүү буолар уонна сүгүрүйэри, ытыктыры, бэл диэтэр, бэрт буолары бэлиэтиир [Н.Е. Петров, 13];

– ситим тылы пааралаан туттуу (*Саха сирэ көмүс уонна алмаас, нефть уонна газ, тутуу маһа уонна күндү түүлээх баайынан аатырар*) [Т.И. Петрова, 17] өрө көтөбүллүү кырааскатын киллэрэн кинигэ тылын истиилин биэрэр;

– соруйар киэбинэн бэриллэр ынырар, үтөнү баџарар, туругурдар модальнай дэгэт-тээх этии (*Киэн тутун, Саха сирэ!; XXI-с үйэџэ сайдам санаалаах, саргылаах өйдөөх ычат үксээтин!; Туругурдун Ийэ дойду!*) публицистика истииллээх суруйууга туттуллар [Л.Е. Манчурина, 18];

– фольклортан төрүттээх саҥа аллайыы (*Аарт татай, оџолоор! Икки даа атахтаах бачча буолуор диэри модун санаата бохтубат, күүстээх өйө күлгэдийбэт буолар эбит*) үрдүк истиил кырааскатын илдэ сылдьар, айымньыны өрө күүрүүлээх, күүстээх иэйиилээх онорор;

– дьөһүллээх ситим (*Төрөөбүт норуотум туһугар* (тэҥн.: *норуоннар*) *тыыммын да биэрэргэ бэлэммин.*) торжественнай дэгэттэнэн кинигэ истиилин бэлиэтин илдэ сылдьар [17].

Синтаксис таһымыгар үрдүк истиили онорор тыл баайа ордук элбэх, онно, бастатан туран, истиилли фигураны ааттыыр оруннаах: инверсия (*Хааллын хаан туһунан тойук, бүттүн өлүү туһунан ырыа*), риторическай ыйытыы этии, күүһүрдүү этиини субуруччу туттуу, үөрэ-дьүөрэ дорџоонноох эпитет (*Өрөгөйдөөх Өктөөбүр өрөбөлүссүйтэ Өлбөт төлөн сиэмэни Өрө түллэн ыспыта*), этии аайы тылы хатылаан туттуу (*Москва – ... Киэн Ийэ дойду Киин куората буолар эбит! Москва – ... Хардары-таары устар, Халтархай уулусса буолар эбит! Москва – ... Сытыы өйдөөх чулуулар Сыстыһан үлэлиир сирдэрэ буолар эбит! Москва – ... Оџолору мунһан оонньотор Уһуордаах сада буолар эбит!*), градация, парцелляция, этиини кэккэлэтэн этии, эллипсис [17].

Үрдүк истииллээх этии тутулууга, үгэс курдук, олонхоџо туттуллар тэнийбит быһаарылаах туһулуу, туһулуу этии, күүһүрдүү этии, дорџоон дьүөрэлэһиилээх тэнийбит быһаарыы, кэккэлэтэн этии, период курдук этии араас көстүүтэ киирэр.

Федорова В.С. этэринэн, олонхоџо тэнийбит туһулуу үксүгэр өрө күүрүүлээх, ытыктыыр сыһыаннаах кимиэхэ эбэтэр туохха эмэ туһаайан этиини тиэрдэр, манна куттал биитэр сүгүрүйүү иэйиитэ көстөр:

– *Өрөгөйдөөх,
Үрүн күнүм анныгар үөскээбит,
Үктэл буорум үрдүгэр төрөөбүт,
Куртах улар
Кутуругун түүтүн курдук
Кударалаах баттахтаах,*

*Эбирдээх идэстээх,
Эдьээн Айыы баай
Хотун эмээхсин ийэлээх,
Тумул арыы тыа
Туллан-быстан түһэн иһэрин курдук
Туорай туһахталаах*

Хотой Айыы баай
Тойон оџонньор аџалаах,
Эрдэџэс улар
Түөһүн курдук

Нуоџалдьын кугас аттаах
Тойон дьаџарыма бухатыыр обургу
Тойон убайым,
Тонг күөнгэр
Дорообото тут!

(Күннүк Уурастырап.»Нуоџалдьын кугас
аттаах тойон Дьаџарыма бухатыыр») [19; 50 с.].

Н.Е. Петров бэлиэтииринэн, туһулуу этии саха тылын синтаксисынын түнҥ былыргы көстүүтүтүн биирдэрэ буолар уонна үксүгэр алгыска туттуллар. Туһулуу этии хаста да төхтөрүйэн хатылаан этэр уһун-киэн кэккэлэтиилээх, уустук тэнийбит быһаарылаах, кистэлэн суолталаах аптаах-алыптаах тыллаах, сурукка күүһүрдүү бэлиэлээх буолар: Алаас сыһыы быһаҕаһын саџа / Араџас таала холумтан дьаарбан+наах, / Уоттаах чох тэллэх+тээх, / Сымнаџас сыттык+таах, / Сылаас күл суорџан+наах, / Эскэл тый быарын саџа / Эриэн таас эстэри+лээх, / Хаардаах бугул саџа / Хардан от саһаџа+лаах, / Кытыылыыр сылгы баһын саџа / Кыалыктаах хатат+таах, / Суорба таас хайа саџа / Суостуганнаах суо-хаан / Оһоһо дугуйдам+мыт, / Аан дайдыны арчыл+ыыр / Аал уотум иччитэ – / Кырыа Бытык, / Кыырык төбө, / Хатан Тэмиэрийэ, / Аан Уххан / Тойон эһэм!. Н.Е. Петров түнҥ былыр олоџурбут, былыргы киһи ытыгылыырын, сүгүрүйэрин бэлиэтиир үрдүк истииллээх алгыс туһулуу этиитэ фольклор истиилин бэлиэтэ буолан, уус-уран литератураџа киэнник туттулла сылдыар диэн суруйар [13; 192-193 с.].

Олонхоџо үрдүк айыыларга, ытык кырдыџаастарга туһаайан санаралларыгар өрүү “тойон”, “хотун” диэн тылы аатыгар эбэн тутталлар, сир-уот иччитин ааттырга үксүгэр тойон эһэм (эһэбит, эһэккээн), хотун эбэм (эбэбит, эбэккэм) диэни эбэллэр.

Олонхо дьоно ийэлэрин-аџаларын күн күбэй ийэм (ийэккээм, ийэккэм, ийэкэйим, ийэлэ-этэр ийэм), аар тойон аџам (аџакаам, аџаккам, аџаккайым, аџалаатар аџам), арыт айбыт аар тойон аџам диэн ынйраллар. [20; 112 с.].

Саха тылын биир саамай баай модальностиах этиитэ – күүһүрдүү этии эмиз түнҥ былыргы төрүттээџин Н.Е. Петров быһааран турар. Саха фольклорун алгыс, кырыыс, андаџар, тойук, оһуоһай курдук поэтическэй көрүнгэ ураты күүстээх энергетикалаах күүһүрдүү этиинэн баай. Н.Е. Петров этэринэн, былыргы сахалар тыл “өлбүтү тилиннэрэр” абыгар итэџэйэллэрэ тылы аттаран туттар үгэстэригэр көстөр эбит: бастатан туран, үрдүк айыылартан, сирдээџи иччилэртэн көмөнү көрдөһөр-ааттаһар, көрдүүр, соруйар, үтөнү баџарар, алџыыр, туһулуур модальной суолталаах күүһүрдүү этиитэ; иккиһинэн, хатылааһын (тылы хатылаан туттуу – Уруй! Уруй! Уруй!, ритмико-синтаксической параллелизм, туруору уонна сытыары аллитерация, рифма). Бу барыта алгыс күүһүрдүү этиитин уратыта буолар. Билинни саха литературнай тылыгар алгыс күүһүрдүү этиитэ ынйрыы, лозунг, туһаайы тылларыгар, мунһахха, миитингэ дьонго туһулаан этиигэ, бэчээт тылыгар уонна уус-уран литератураџа өрө күүрүүнү, өрөгөйү, киэргэтиини бэлиэтээн киэнник туттуллар [13; 173-174 с.].

Этиини кэккэлэтэн (төхтүрүйэн) этии (синтаксической параллелизм) (грек тылыттан *parallelos* – сэргэ иһэр, идущий рядом) диэн биир эбэтэр майгыннаһар суолталаах биир туттулаах тыл ситимин хаста да төхтөрүйэн этии буолар [17]. Саха тылыгар кэккэлэтии ньымата олонхо туллар туттааџа, тирэнэр тирэџэ буолар уонна фольклортан саџалаан уус-уран айымньыга, публицистика истиилигэр, үрдүк эпическэй истиил бэлиэтэ буолан, киэнник туттуллар. Биир санааны хаста да төхтүрүйэн, биир халыыбынан этии саха тылын ураты айылгытын кэрэһэлиир киэргэлэ буолар. Кэккэлэтэн этии олонхо ритмин, рифматын

(М.Н. Дьячковская этэринэн, фономорфологической рифма), сүһүбүн тэнниир саха хоһоонунан айымньытын биир ураты ньымата. Бу ньыма халбаннаабакка тутуһар ураты сокуоннаах: 1) доржооно дүөрэлэхэр: *Үөһэттэн үргүөрү үргүтүмэ, / аллараттан аргылары аргытыма*; 2) тылын, сүһүбүн ахсаана үксүгэр тэнг: *Аасныты аһат, / тонмуту ириэр* (2-лии тыл 5-тии сүһүөх); 3) биир грамматической халыыптаах: *Уолан баранар уулаах, / охтон баранар мастаах, / кэлэн кэхтэр киһилээх, / үөскээн өлөр сүөһүлээх, / уостан бүтэр уйгулаах / орто туруу дойду* [17].

Фольклортан силис тардар суруйааччылар айымньыларыгар кэккэлэтэн этии кизэник туттулар. Е.И. Убрятова суруйарынан, кэккэлэтэн этии А.Е. Кулаковской хоһоонунан айымньыларын этиитин сүрүн уратыта буолар. Ол гынан баран билинни уус-уран литератураҕа кэккэлэтэн этиини сүннүүнэн өрө күүрүүлээх, кизгэтиилээх тижкини суруйаары гыннахтарына киллэрэллэр [21; 566 с.].

Олонхоҕо биир ис хоһоонноох өйдөбүл 2, 3, 5, 7, 9 төгүл хатыланан кэккэлэхэн, биир уустаах чилиэннээх судургу эбэтэр холбуу этии буолар уонна *период* диэн ааттанар: *Кинилэр диэтэх дьон / Өстөөхтөрүн өрөгөйдөөтүнэр, / Саастаахтарын дьаныйдынар, / Охтоохтон охтубатынар, / Саалаахтан самныбатынар*. Л.Е. Манчурина период бу холобурун манньк быһаарар: “Данная периодичная конструкция представляет собой простое предложение разделенное на две части: протазис это подлежащее, выраженное местоимением 3 л., мн. ч. *кинилэр* с частицей *диэтэх*, имеющее пафосно-возвышенное значение (күүркэтэр, дарбатар) + имя существительное *дьон* ‘Они – защитники-богатыри’; аподозис это четырехчленный параллелизм глагольных сказуемых, выраженных повелительным наклонением 3 л., мн.ч. (*өрөгөйдөөтүнэр, дьаныйдынар* ‘пусть победят, сокрушат’, *охтубатынар, самныбатынар*, ‘пусть не упадут, не погибнут’) со своим дополнением в винительном и творительном падежах (*өстөөхтөрүн, саастаахтарын* ‘врагов своих, неприятелей своих’, *охтоохтон, саалаахтан* ‘от имеющего лук, от имеющего ружье’). В данном примере пожелание удачи в бою представлен классическим для алгыс формулой параллелизма глагольных сказуемых, имеющих общую семантику ‘победите врагов своих’. Множественное повторение сказуемых в аподозисе периода усиливает значение пожелания благополучия, победы над своими врагами” [22; 121 с.].

Е.И. Убрятова периоды араарарга этии манньк бэлиэтигэр олобулар: этии икки чааска араасар; бу икки чааһа ис хоһоонунан, тутулунан ситимнэхэллэр; саамай сүрүнэ, төхтөрүйэн этэр хатылааһыннаах буолар. [12; 346-349 с.].

Период (греч. периодос – “обход, круговращение” диэн суолталаах) сэхэргээһини холку, сүдү (эпическэй), үрдүк истииллээх онорор уонна олонхоһут санаата хайдах сайдан иһэрин тиэрдэр синтаксической тутул. Е.И. Убрятова период үрдүк күүрэһин “В якутском языке период также часто встречается в торжественном стиле. Так, период является основной формой предложения в олонхо” диэн тоһоҕолоон бэлиэтиир [21; 559-560 с.]. Саха тылыгар период судургу этиигэ, тэннэ холбоммут холбуу этиигэ, баһылатыылаах холбуу этиигэ уонна уустук тутуллаах этиигэ көстөр. Манньк араастаабын ыйаллар: кэлсиирэ, быһаары, сииһили (төрүүт, болдьох, кэм) периода.

Хоһуйан этэр ньыма

Үрдүк истиилгэ уус-уран айымньыга, публицистика истиилигэр тарбаммыт тылы **көһөрөн хоһуйан этэр ньыма** арааһа киирэр. Ол туһунан Васильева Н.Н. *ыанньыксыт / үрүн илгэни элбэтээччи, быраастар / үрүн халааттаахтар, маастар / көмүс тарбахтаах, телевизор / күөх экран, арыгы / аһы уу, уоттаах утах, күөх моҕой*” курдук метафора, араас перифраза уус-уран истиилгэ уонна публицистика истиилигэр дүөрэлээхтэр диэн суруйар [5; 87 с.]. Көһөрөн хоһуйан этэр ньымаҕа өссө тэннэбил, омоннааһын, эпитет-быһаары,

тыннаафымсыты, символ-тыллар киирэн, үрдүк истииллээх тиэкиһи онгорорго туттуллар. Биллэн турар, бу хоһуйар ньыма арааһа (троп) үрдүк истииллээх тиэкиһи онгорорго туттуллар тыл матырыяала буолар. Инньэ гынан, ааптар өрө күүрүүлээх, өрөгөйдөөх тиэкиһи суруйар сыала суох буоллабына, үрдүк истииллээх семантиката сүтэн, көннөрү сүрүн истиилгэ кубулуйар эбэтэр букатын да атын контексса (холобура, үгэргээн, күлүү гынан, дьээбэлээн этэр суолтаҕа) туттуллуон сөп.

Хоһуйан этэр ньымаҕа уларыыбат тыл ситимиттэн сомоҕо домох уонна өс хоһооно, тыл номоҕо, ох тыл киирэр. Сомоҕо домох да, өс хоһооно да уус-уран туттуктаах уларыыбат тыл ситимэ буолар. Ол гынан баран сомоҕо домох биир суолтаны биэрэр лексема буоллабына, өс хоһооно туспа этии буолар, биирдии тылларын суолтата сүппэт (4; 33 с.). Сомоҕо домох да, өс хоһооно да хайа баҕарар истиилгэ туттуллар кыахтаах, холобура: *айах адаҕата, киэн көбүстээх киһи, муоска бэрдэр, ынах эриэнэ таһыгар, киһи эриэнэ иһигэр, быа синньигэһинэн быстар*. Ол гынан баран биир суол ураты көстүүлэрэ үрдүк истиили биэрэр. Ол дорҕоон дьүөрэлэһиилээх кэккэлэтэн этиинэн бэриллүүлэрэ, сомоҕо домоҕу уонна өс хоһоонун үрдүк суолталаах кизгэтиинэн байыталлар. Г.М. Васильев өс хоһоонно норуот тылынан уус-уран хоһоонунан айымньытын ириитимин төрдө-төбөтө буолар кэккэлэтэн этии олус чуолкайдык ырылыччы көстө сылдьар диэн бэлиэтиир: “Синтаксический параллелизм предполагает тождественность, симметричность грамматического строя параллельных фраз-стихов, что создает обилие повторов – словесных, звуковых и грамматических. Однотипные грамматические формы ввиду агглютинации образуют аффиксальные рифмы, как внутри, так и в концовках параллельных рядов. С рифмами всегда конкурируют аллитерации разных видов. Таким образом, пословицы и загадки, представляющие из себя простейшие – двустишные, трехстишные и четырехстишные – формы устной стихотворной речи, имеют достаточно четкий ритм и полнозвучие, наполнены они почти сплошной гармонией звуков. Недаром А.Е. Кулаковский переводил якутское понятие «өс хоһооно» (пословицы), как «гармонию слов» (23; 30, 33, 38).

Онтон Т.И. Петрова “Саха тылын стилистическэй дэгэттээх сомоҕо домоҕо” диэн бэлиэтээһинигэр сомоҕо домохтору кэпсэтии истиилигэр дьүөрэлээх, сүрүн истиилгэ (күннээҕи олоххо) туттуллар уонна үрдүк истииллээх диэннэ араарар. Манна үрдүк истииллээх сомоҕо домох фольклортан төрүттээх дорҕоон дьүөрэлэһиилээх, төхтөрүйэн этиилээх буоларын ыйар уонна манньк холобурдары аҕалар: *барар сирэ баҕана үүтэ, кэлэр сирэ кэли үүтэ; күнэ тахсыбыт, күөрэгэйэ ыллаабыт; өрөөбүт уоскун өһүл, хоммут уоскун хоннор* (24; 6 с.).

Истиилистикэ билимэ тыл, литература, фольклористика уонна да атын билими кытта алтыһар, хатыһар үөрэх буоларын быһыытынан, олонхо *олук тылларын* (эпические формулы, формульные слова) эмиэ үрдүк истииллээх тиэкиһи онгорор ньыма курдук ылынан көрүүххэ сөп. Олук тыл фольклористика категорията буолар, ол да буоллар тыл үөрэхтээхтэрэ үлэлэригэр бу тизрмини эмиэ тутталлар. Холобура, П.А. Слепцов саха литературнай тылын чинчийэр үлэтигэр этэринэн, норуот тылынан уус-уран хоһоонун сүрүн тарҕаммыт уратыта баай олук тыллааҕа буолар (насыщенность стереотипными, типовыми формульными элементами). Салгыы олук тыллар олонхоҕо өбүгэлэрбит урут күннээҕи олохторугар кэпсэтэр тылларыттан кирибэттэрин ыйар (10; 212 с.). Онтон Н.Н. Ефремов «К проблематике формульности предложений олонхо» диэн ыстатыйатыгар олук тыл барыта модель курдук сүрүн тыл ситимнээх буолар диир. Олонхоҕо олук тыл манньк модель ситимэ уус-уран кизгэтиилээх бүтүн тирадаҕа тийэ тэнийэр. Ол аата кэккэлэтэн этиилээх уһун-киэн олук тыл биир ядролаах буолар эбит (25; 152 с.). Олонхо олук тылларын тылдытын онгорор буоллаха, ол сүрүн ядро буолар ситимин быһаарыллар лексема курдук ылар оруннаах.

В.В. Илларионов, олонхоһут үгэс буолбуту туттан уонна бэйэтэ айан толорорун анаан чинчийэр үлэтигэр олонхо бэлэм халыып буолар бараммат баай олук тыллаабын бэлиэтээн суруйар [10; 200-207 с.]. Олонхо этиитигэр сүрүн өйдөбүллэри сөп-сөп хатыланан кэлэ турар, киһи өйүгэр дөбөннүк хатанар олук тыллар (эпическэй формула) тизрдэллэр: *орто туруу бараан дойду, Аал Луук мас, өндөл манан халлаан, былыргы дьылым былдьаһыктаах мындаата* уо.д.а. Как и всякий другой эпос, олонхо отличается прочно установившимися традициями и канонами. Особенно развиты в нем эпические формулы, которые в готовом виде без коренных изменений переходят из одного олонхо в другое... Известная штампованность выразительных средств и устойчивость поэтики – характерная черта этого большого эпического произведения. Занимая центральное место в устной народной поэзии и воплощая в себе все силы и краски народного языка, олонхо оказало воздействие на характер и форму развития всей устной поэзии якутов, наложив на нее свою неизгладимую печать (26; 12 с.)

Олук тыл олонхо аайы бэрт кыра уратылаах хатыланар. Олук тыл тутула судургу да, уустук да буолуон сөп. Ол тыл уус-уран быһаарыта хайдах, төһө тэнийэриттэн тутулуктаах: *аламай күн, аламай манан күн; аан дойду, аан ийэ дойду, айгыр силик аан ийэ дойду, абыс шилээх-сабаллаах атааннаах-мөнгүүннээх айгыр силик аан ийэ дойду* уо.д.а. Олук тыл үксүгэр хоһоонно тийэ тэнийэр [20; 80 с.].

Аны туран олонхо олук тыла үксүгэр иккитэ-үстэ, ардыгар өссө элбэхтик (дэн 15-18-ка тийэ), суолтатынан атылыы, ханылы тылларынан төхтүрүйэн этиллэр: *былыргы дьылым былдьаһыктаах быдан мындаатыгар, урукку дьылым охсуһуулаах кулан уорбатыгар; абыс хаттыгастаах арабас манан халлаан, тобус хаттыгастаах добун манан халлаан, көрдөһөр күттүүннээх, ааттаһар ахсааннаах* уо.д.а. [20; 80 с.]

Дмитриев П.Н. олук тыл фольклорга үрдүк истиил кырааскатын биэрэрин ыйар: «Традиционные формулы выполняют особую поэтическую словесно-смысловую нагрузку. Они придают фольклору возвышенность, торжественность...; эпические формулы способствуют продолжению и развитию традиции, окончательному формированию поэтического стиля и структуры якутского народного эпоса олонхо» [27; 120].

Олонхоттон кирибит олук тыллары билинни эпическэй истииллээх уус-уран айымны тылыгар көрүүххэ сөп. Олонхо олук тыллара уус-уран айымныны бытаан, сүдү, олонхолуу ымпыктаан-чымпыктаан киэргэтиллээх онгортон үрдүк суолталыылар.

Түмүк

Инньэ гынан, билинни саха тылыгар үрдүк истииллээх тыл баайа доржоон, лиэксикэ, морполуогуйа, этии таһымыгар барытыгар көстөр, онтон үгүс өттө норуот тылынан уус-уран айымнытыттан, чуолаан, олонхоттон силистэнэн туттулла сылдьар. Лиэксикэ таһымыгар өрөгөйү, улууну тылдыттарга анал бэлиэлээх үрдүк истииллээх тыл араната кирир (үрдүк истиил тыла, фольклоризм, поэтизм, албаан этии, кинигэ тыла). Тылдыкка анал бэлиэлээх тылартан ураты саха тылын словарнай састаабын атын да арана тыллара, семантикаларынан үрдүк истиилгэ кирибэтэллэр да, сорох түгэннэ үрдүк күүрээннэнэн, өрөгөй-төлөн суолталанан үрдүк истиили бэлиэтиир буолаллар, холобура, эргэрбит тыллар (архаизм, историзм), тылы көспүт суолтаҕа туттуу, харыс тыллар, сана тыл уо.д.а. Кэпсэтии сизэрин (этикет) сорох тылын семантиката эмиэ үрдүк суолталанар. Сорох түгэннэ экспрессивнэй суолталаах тыллар, бири эбэтэр, майгыннаһар суолталаах синоним тыл, ханыыласпыт уонна хоһуласпыт тыл, дьүһүннүүр уонна тыаһы үтүктэр тыл эмиэ тиз-кис ис хоһоонуттан, функциональнай-стилистикаһы кырааскатыттан көрөн эмиэ үрдүк күүрээнни бэлиэтиир кыахтанар.

Морполуогуйа таһымыгар үрдүк истииллээх тиэкиһи иһирэхситэр, улуутутар тустаах тылы үөскэтэр сыһыарыы, ньыма биэрэр кыахтаах. Мань таһынан морполуогуйа сорох халыыптара эмиэ биэрэллэр: – аат туохтуур+аат тыл халыыбынан тыл олоҕо хоһулаһара (*аҕалаатар аҕам*); – ситим тылы пааралаан туттуу; – соруйар кизбинэн бэрлэлэр ынырар, үтүнү баҕарар, туругурдар модальнай дэгэттээх этии (*Туругурдун Ийэ дойду!*); – фольклортан төрүттээх сана аллайыы; – дьөһүөллээх ситим.

Этии таһымыгар истииллии фигураны ааттыыр оруннаах: инверсия, риторическай ыйытыы этии, күүһүрдүү этиини субуруччу туттуу, үөрэ-дьүөрэ дорҕоонноох, этии аайы тылы хатылаан туттуу, грация, парцелляция, этиини кэккэлэтэн этии, эллипсис. Үрдүк истииллээх этии тутулгар, үгэс курдук, олонхоҕо туттуллар тэнийбит быһаарылаах туһулуу, туһулуу этии, күүһүрдүү этии, дорҕоон дьүөрэлэһиилээх тэнийбит быһаарыы, кэккэлэтэн этии, период курдук этии араас көстүүтэ киирэр. Саха тылыгар кэккэлэтии ньымата олонхо туллар тутааҕа, тирэнэр тирэбэ буолар уонна фольклортан саҕалаан уус-уран айымньыга, публицистика истиилигэр, үрдүк эпическэй истиил бэлиэтэ буолан, кизгник туттуллар.

Хоһуйан этэр ньымалар – метафора, араас перифраза, тэннэбил, омумнааһын, тыыннаа-бьымсытыы, символ-тыллар, сомоҕо домох, өс хоһооно, тыл номоҕо, ох тыл үрдүк истииллээх тиэкиһи онорорго туттуллар тыл матырыйаала буолан, хайа эрэ өттүнэн өрө күүрүүнү тиэрдэр кыахтаахтар. Ол гынан баран хоһуйан этэр ньымалар тиэкис сыалыттан быһаччы тутулуктаахтар: үрдүгү онорор сыала суох буоллаҕына, көннөрү сүрүн истиилгэ кубулуйуохтарын эбэтэр букатын да атын контекста (холобура, үгэргээн, күлүү гынан, дьээбэлээн этэр суолтаҕа) туттулуохтарын сөп.

Олонхо олук тыллара (формульные слова) түн былыр кэпсэтии истиилигэр судургутук туттулла сылдыбыт буоллахтарына, билинни саха киһитэ ону умнан, олук тыллары көннөрү санаттан ураты тыл-өс курдук ылыннан, эпическэй истиилгэ киллэрэр. Олук тыллар ордук уус-уран айымньыга киидэхтэринэ ураты олонхолуу ымпыктаан-чымпыктаан кизгэтиини биэрэн сүдүнү, улууканнааҕы, үрдүгү тиэрдэр суолталаналлар.

Литература

1. Ломоносов М.В. Предисловие о пользе книг церковных в российском языке // Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений / АН СССР. — М.; Л., 1950—1983. Т. 7: Труды по филологии 1739-1758 гг. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1952. — С. 585—592. <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo7/lo7-5852.htm>
2. Словарь по риторике, языкознанию и эффективному общению <https://didacts.ru/termin/vysokii-stil.html>
3. Антонов Н.К. Саха билинни тылын лексиката. Дьокуускай, 1967. —
4. Афанасьев П.С. Саха билинни тыла. Лексикология. Дьокуускай, 1996. — 192 с.
5. Васильева Н.Н. Лексические синонимы в языке саха. Я., 1996. —
6. Васильева Н.Н. Сочетаемость лексических синонимов якутского языка / Якутский язык: лексикология, лексикография. Сб. научн. трудов. Якутск, 1998. — 113-119 с.
7. Дьячковский Н.Д. Саха тылыгар сорох эмоциональной-экспрессивнэй сыһыарылар / Сахабыт тылын сайдытын торумнаан. Эпп. Эрэдээктэр Г.Г. Филиппов. — Дьокуускай: СГУ, 2009 с. — 38-71 с.
8. Филиппов Г.Г. Уран тыл көмүһэ, алтана... — Дьокуускай : Бичик, 2008. — 157 с.
9. Слепцов П.А. Якутский литературный язык. Истоки. Становление норм. Новосибирск: Наука. 1986;
10. Слепцов П.А. Якутский литературный язык. Формирование и развитие общенациональных норм. Новосибирск: Наука, 1990.
11. Эргис Г.У. Очерки по якутскому фольклору [отв. Ред. В. Гусев ; отв. за переиздание В.М. Никифоров]; Рос. акад. наук, Сиб. Отд-ние, Якут. науч. центр, Ин-т гуманитар. исслед. и проблем малочисл. народов севера. — Якутск : Бичик, 2008. — 400 с.

12. Убрятова Е.И. Исследования по синтаксису якутского языка. II. Сложное предложение. 2-я книга. – Новосибирск: Наука, Сиб.отд., 1976 – 379 с.
13. Петров Н.Е. Синтаксические средства выражения модальности в якутском языке. – Новосибирск: Наука, 1999. – 288 с.
14. Саха тылын быһаарыылаах тылдьыта=Толковый словарь якутского языка / Под ред. П.А. Слепцова. – Новосибирск: Наука, 2004. – 680 с. (буква А)
15. Федорова В.С. Речевые формулы этикета: учебное пособие / В.С. Федорова. – Якутск: Изд-во Якутского госуниверситета, 2009. – 147 с.
16. Торотов Г. Г. Функционально-стилистическая дифференциация определений в современном якутском языке: монография / Торотов Г. Г. — Якутск : ИПК СВФУ, 2011. — 147 с.
17. Петрова Т.И., Манчурина Л.Е. Саха тылын истилиистикэтэ: лиэксийэ матырыйаала: учебное пособие для студентов высших учебных заведений по направлению 031000 и специальности 031001 – «Филология» / – Дьокуускай: ИПК СВФУ, 2011. – 129 с.
18. Манчурина (Сыромятникова) Л.Е. Глагол в современном якутском языке: семантико-стилистический анализ: монография / Л.Е. Манчурина (Сыромятникова). – Якутск: Изд-й дом СВФУ, 2013. – 222 с.
19. Саха тылын истилиистикэтин учарката: монография [электроннай таһаарыы] / [Л.Е. Манчурина, Г.Г. Торотов, Н.А. Ефремова уо.д.а.]. – Дьокуускай: ХИФУ издательской дьиэтэ, 2015. – 172 с.
20. Олонхо педагогикатын төрүттэрэ / [Е.П. Чехордуна, п.н.к. (салайааччы), Н.И. Филиппова, филол.н.к., Д.Г. Ефимова, Н.П. Карпова]; Саха Респ. Федер. гос. науч. тэрилтэ «Саха Респ. нац. оскуолаларын ин-та». – Дьокуускай : Компания «Дани Алмас», 2010. – 248 с.
21. Исследования по синтаксису якутского языка: [монография] / Е. И. Убрятова; [редкол.: д. филол. н. Н. Н. Широбокова (отв. ред.) и др.]; Рос. акад. наук, Сиб. отд-ние, Ин-т филологии. – Новосибирск: Наука, 2006. – 602 с.
22. Манчурина Л.Е. Стилеобразующие конструкции устного поэтического синтаксиса якутских алгысов: периоды // Вестник Северо-Восточного федерального университета имени М.К. Аммосова. 2010. Т.7. № 4. – С. 120-125.
23. Васильев Г.М. Живой родник. – Якутск: Якутское книжное издательство. – 1973. – 304 с.
24. Петрова Т.И., Торотов Г.Г. Саха тылын функциональной истиилэ. Эрчиллэр матырыйаал. Дь., 2000. – 48 с.
25. Ефремов Н. Н. К проблематике формульности предложений олонхо (в контексте особенностей системы, структуры якутского языка) / Н. Н. Ефремов; под ред. Е. М. Махарова, Ж. К. Лебедевой, В. М. Никифорова и др. // Олонхо – духовное наследие народа саха: сб. науч. ст. – Якутск: ИГИ АН РС (Я), 2000. – С. 150–160.
26. Васильев Г.М. Якутское стихосложение / Г. М. Васильев; [ответственный редактор С. Р. Кулачиков-Элляй]; Академия наук СССР, Якутский филиал Сибирского отделения, Институт языка, литературы и истории. – Якутск: Якутское книжное издательство, 1965. – 126 с.
27. Дмитриев П.Н. Эпические формулы в олонхо // Эпическое творчество народов Сибири и Дальнего Востока: материалы всесоюзной конференции фольклористов / [ред.: Н. В. Емельянов, В. Т. Петров]. – Якутск: Якутский филиал изд-ва СО АН СССР, 1978. – С. 118-121.

References

1. Lomonosov M.V. Predislovie o pol'ze knig cerkovnyh v rossijskom jazyke // Lomonosov M. V. Polnoe sobranie sochinenij / AN SSSR. — М.; Л., 1950—1983. Т. 7: Trudy po filologii 1739—1758 gg. — М.; Л.: Izd-vo AN SSSR, 1952. — S. 585—592. <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo7/lo7-5852.htm>
2. Slovar' po ritorike, jazykoznaniju i jeffektivnomu obshheniju <https://didacts.ru/termin/vysokii-stil.html>
3. Antonov N.K. Saha bilinni tylyn leksikata. D'okuuskaj, 1967. –
4. Afanas'ev P.S. Saha bilinni tyln. Leksikologija. D'okuuskaj, 1996. – 192 s.
5. Vasil'eva N.N. Leksicheskie sinonimy v jazyke saha. Ja., 1996. –
6. Vasil'eva N.N. Sochetaamost' leksicheskikh sinonimov jakutskogo jazyka / Jakutskij jazyk: leksikologija, leksikografija. Sb. nauchn. trudov. Jakutsk, 1998. – 113-119 s.
7. D'jachkovskij N.D. Saha tylygar soroh jemocional'naj-jekspressivnej syhyaryylar / Sahabyt tylyn sajdytytn torumnaan. Jepp. Jerjedejektjer G.G. Filippov. – D'okuuskaj: SGU, 2009 s. – 38-71 s.

8. Filippov G.G. Uran tyl komyhje, altana... – D'okuuskaj : Bichik, 2008. – 157 s.
9. Slepcev P.A. Jakutskij literaturnyj jazyk. Istoki. Stanovlenie norm. Novosibirsk: Nauka. 1986;
10. Slepcev P.A. Jakutskij literaturnyj jazyk. Formirovanie i razvitie obshhenacional'nyh norm. Novosibirsk: Nauka, 1990.
11. Jergis G.U. Ocherki po jakutskomu fol'kloru [otv. Red. V. Gusev ; otv. za pereizdanie V.M. Nikiforov]; Ros. akad. nauk, Sib. Otd-nie, Jakut. nauch. centr, In-t gumanitar. issled. i problem malochisl. narodov severa. – Jakutsk : Bichik, 2008. – 400 s.
12. Ubrjatova E.I. Issledovanija po sintaksisu jakutskogo jazyka. II. Slozhnoe predlozhenie. 2-ja kniga. – Novosibirsk: Nauka, Sib.otd., 1976 – 379 s.
13. Petrov N.E. Sintaksicheskie sredstva vyrazhenija modal'nosti v jakutskom jazyke. – Novosibirsk: Nauka, 1999. – 288 s.
14. Saha tylyn byhaarylaah tyld'yta=Tolkovyj slovar' jakutskogo jazyka / Pod red. P.A. Slepceva. – Novosibirsk: Nauka, 2004. – 680 s. (bukva A)
15. Fedorova V.S. Rechevyje formuly jetiketa: uchebnoe posobie / V.S. Fedorova. – Jakutsk: Izd-vo Jakutskogo gosuniversiteta, 2009. – 147 s.
16. Torotoev G. G. Funkcional'no-stilisticheskaja differenciacija opredelenij v sovremennom jakutskom jazyke: monografija / Torotoev G. G. — Jakutsk : IPK SVFU, 2011. — 147 c.
17. Petrova T.I., Manchurina L.E. Saha tylyn istiliistikjetje: lijeksijje matyryjaala: uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij po napravleniju 031000 i special'nosti 031001 – «Filologija» / – D'okuuskaj: IPK SVFU, 2011. – 129 s.
18. Manchurina (Syromjatnikova) L.E. Glagol v sovremennom jakutskom jazyke: semantiko-stilisticheskij analiz: monografija / L.E. Manchurina (Syromjatnikova). – Jakutsk: Izd-j dom SVFU, 2013. – 222 s.
19. Saha tylyn istiliistikjetin uocharkata: monografija [jelektronnaj tahaaryy] / [L.E. Manchurina, G.G. Torotoev, N.A. Efremova uo.d.a.]. – D'okuuskaj: HIFU izdatel'skaj d'ijetje, 2015. – 172 s.
20. Olonho pedagogikatyn toryttjerje / [E.P. Chehorduna, p.n.k. (salajaachchy), N.I. Filippova, filol.n.k., D.G. Efimova, N.P. Karpova] ; Saha Resp. Feder. gos. nauch. tjeriltje «Saha Resp. nac. oskuolalaryn in-ta». – D'okuuskaj : Komapnija «Dani Almas», 2010. – 248 s.
21. Issledovanija po sintaksisu jakutskogo jazyka: [monografija] / E. I. Ubrjatova; [redkol.: d. filol. n. N. N. Shirobokova (otv. red.) i dr.]; Ros. akad. nauk, Sib. otd-nie, In-t filologii. – Novosibirsk: Nauka, 2006. – 602 c.
22. Manchurina L.E. Stileobrazujushhie konstrukcii ustnogo pojeticheskogo sintaksisa jakutskih algysov: periody // Vestnik Severo-Vostochnogo federal'nogo universiteta imeni M.K. Ammosova. 2010. T.7. № 4. – S. 120-125.
23. Vasil'ev G.M. Zhivoj rodnik. – Jakutsk: Jakutskoe knizhnoe izdatel'stvo. – 1973. – 304 s.
24. Petrova T.I., Torotoev G.G. Saha tylyn funkcional'naj istiilje. Jerchilljer matyryjaal. D'., 2000. – 48 s.
25. Efremov N. N. K problematike formul'nosti predlozhenij olonho (v kontekste osobennostej sistemy, struktury jakutskogo jazyka) / N. N. Efremov; pod red. E. M. Maharova, Zh. K. Lebedevoj, V. M. Nikiforova i dr. // Olonho – duhovnoe nasledie naroda saha: sb. nauch. st. – Jakutsk: IGI AN RS (Ja), 2000. – S. 150–160.
26. Vasil'ev G.M. Jakutskoe stihoslozhenie / G. M. Vasil'ev; [otvetstvennyj redaktor S. R. Kulachikov-Jelljaj]; Akademija nauk SSSR, Jakutskij filial Sibirskogo otdelenija, Institut jazyka, literatury i istorii. – Jakutsk: Jakutskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1965. – 126 s.
27. Dmitriev P.N. Jepicheskie formuly v olonho // Jepicheskoe tvorcestvo narodov Sibiri i Dal'nego Vostoka: materialy vsesojuznoj konferencii fol'kloristov / [red.: N. V. Emel'janov, V. T. Petrov]. – Jakutsk: Jakutskij filial izd-va SO AN SSSR, 1978. – S. 118-121.

